

Milan Bošnjak
Zagreb

KAKO JASTREBOVI I SLAVUJI RUŠE
GRANICE ILI O DVJEMA ANTOLOGIJAMA
GRADIŠĆANSKOHRVATSKOGA PJESNIŠTVA
PETRA TYRANA

UDK 821.163.42(436.3)-1(082.2)

Rukopis primljen za tisak 24. 8. 2025.

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

U radu se analiziraju dvije važne antologije suvremenoga gradišćanskohrvatskog pjesništva, dvojezična *Ptići i slavuji – Hawks and Nightingales* (1983.) i trojezična *Rušimo granice – Überwinden wir Grenzen – Breaking Down Borders* (2022.). U *Ptićima i slavujima* zastupljeno je osam pjesnika iz Austrije, a u *Rušimo granice* nije se samo povećao broj jezika s dvaju na tri nego se znatno povećao i broj uključenih pjesnika: u drugoj se antologiji nalaze pjesme ukupno 23 pjesnika iz pet država, Austrije, Mađarske, Slovačke, Češke (Moravske) te Italije. Uz proučavanje i uvažavanje postojeće stručne i znanstvene literature o tim dvjema knjigama, kao i o autorima čije se pjesme nalaze u njima, detaljno su se, u književnopovijesnome i književnoteorijskome smislu, analizirale odabrane pjesme svih zastupljenih autora te su se odredili temeljni tematsko-motivski registar i poetička uporišta pojedinih autora. Uočljivo je da se u pjesmama uvrštenima u obje antologije često tematiziraju smrt, prolaznost i nestajanje, čime autori žele upozoriti na najveći problem s kojim se suočavaju, asimilaciju gradišćanskih Hrvata koja se može zaustaviti samo osviještenim uključivanjem u sve tijekove hrvatske kulture i sve nacionalne društvene procese.

Ključne riječi: književnost gradišćanskih Hrvata; književnost hrvatske nacionalne manjine; hrvatska književnost nastala izvan Hrvatske; hrvatska književnost; hrvatski identitet.

1. UVOD

Predmet našega istraživanja dvije su antologije, kako im u podnaslovu stoji, suvremenoga gradišćanskohrvatskoga pjesništva, odnosno pjesništva iz stare hrvatske dijaspore, *Ptići i slavuji – Hawks and Nightingales* (1983.) i *Rušimo granice – Überwinden wir Grenzen – Breaking Down Borders* (2022.). Urednik je obiju knjiga Peter Tyran, prve samostalno, a druge s Herbertom Kuhnerom. Tyran je hrvatski književnik i novinar, kulturni djelatnik, diplomirani slavist, anglist i filozof, osoba koja je u kulturnome i društvenome životu gradišćanskih Hrvata imala i ima prepoznatljivu i važnu ulogu, kao pokretač i promotor mnogih važnih projekata te kao urednik *Hrvatskih novina, tjednika gradišćanskih Hrvatov* (Hrvatskih novina, tjednika gradišćanskih Hrvata), od 1984. godine do 2023. i svojega odlaska u mirovinu. *Hrvatske novine* imale su i još uvijek imaju iznimnu važnost, posebnu ulogu i veliko značenje za gradišćanske Hrvate, pripadnike hrvatske nacionalne manjine u Austriji, ali i Mađarskoj, Slovačkoj te Češkoj, točnije Moravskoj.² Pjesnici iz toga prostora, uz dodatak moliških Hrvata iz Italije, obuhvaćeni su i u ovim dvjema knjigama koje, s jedne strane pripadaju među najvažnije knjige koje su među gradišćanskim Hrvatima objavljene u posljednjih pola stoljeća, a s druge strane među najvažnije knjige suvremene hrvatske književnosti objavljene izvan Hrvatske.

Prije govora o antologijama htjeli bismo iznijeti nekoliko pojmovnih i terminoloških distinkcija. Peter Tyran u svojem izvornom tekstu pojam 'gradišćanski Hrvati' piše malim početnim slovom g, a u prijevodu na njemački

¹ Iako se u ovome članku neće na hrvatski standardni jezik prevoditi riječi s gradišćanskohrvatskoga jezika, moliškohrvatskoga jezika i brojnih mjesnih govora, koji su svi dio hrvatskoga jezika, kako bi se izbjegle moguće zabune, uvodno ćemo ipak napomenuti da *ptići* u naslovu ove zbirke odgovaraju pojmu jastreba, a ne mladih jedinki ptica, što bi se možda moglo pomisliti.

² *Hrvatske novine* osnovane su kao *Naše novine* prije Prvoga svjetskog rata u K. u. K. Monarhiji, još dok se cijeli prostor u kojemu stoljećima žive Hrvati nalazio u jednoj državi. Dvanaest su se godina (1910. – 1922.) tiskale u Juri (mađ. Győr) te je u njihovu izdanju 1919. objavljena školska gramatika za seoske škole, odnosno *Slovnica hervatskoga jezika za selske škole*. Od 1923. počinju izlaziti u Željeznome pod imenom *Hrvatske novine* te, uz prekid za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kontinuirano izlaze do danas, čime su jedan od časopisa na hrvatskome jeziku s najduljim kontinuitetom izlaženja uopće. Zbog toga te zbog velikoga dosega i značenja za gradišćanske Hrvate, Vlada Republike Hrvatske 2020. godine proglasila je tjednik *Hrvatske novine* jednim od svega nekoliko projekata od strateške važnosti za Hrvate izvan Hrvatske te im sustavno pruža izravnu i vrlo značajnu financijsku potporu. Potporu *Hrvatskim novinama* pruža i Republika Austrija pa *Hrvatske novine* dobivaju proračunska sredstva namijenjena tzv. glavnomu mediju pojedine nacionalne manjine, odnosno narodne grupe, prema austrijskomu zakonodavstvu (Bošnjak, 2024).

jezik ponegdje, kao na str. 243 zbirke *Rušimo granice*, piše malo slovo g, a češće se piše veliko G. U ovome će se radu pojam 'gradišćanski Hrvati' pisati onako kako je u izvornome tekstu – *gradišćanski Hrvati*.

Htjeli bismo istaknuti kako se u Državnome ugovoru Republike Austrije iz 1955. godine govori isključivo o hrvatskome jeziku u Gradišću i preuzetoj obvezi austrijske države da se o njemu brine i promiče ga. Nadalje, napominjemo kako se tjednik gradišćanskih Hrvata zove *Hrvatske novine* te da se njihov centar u Beču zove *Hrvatski centar*. »No, ponekad se pojam gradišćanski Hrvati, katkad i s velikim početnim slovom G (a katkad i bez H – Gradišćanci) upotrebljava tako da subetnički naziv u funkcionalnom smislu skoro u potpunosti zadobiva etničku funkciju« (Bošnjak, 2024); da ne bi bilo zabune, to se ne odnosi na uporabu pojma Gradišćanci u regionalnom smislu. »S druge strane, u Austriji je itekako uočljivo da se nedvojbenomu etničkom nazivu Hrvati ta funkcija nastoji dokinuti ili barem dovesti u pitanje, ponajprije u jezičnom smislu, uključujući ga u hibridnu kovanicu *bosanski/hrvatski/srpski jezik, tzv. BKS*« (Bošnjak, 2024). U ovom članku nećemo dalje razmatrati ovo teško i Hrvatima izuzetno opterećujuće pitanje, i to u kontinuitetu barem od 1850. godine, a koje otežava inače vrlo dobre, bilateralne odnose između dviju država.³

Na svoj je način u rješavanju ovoga pitanja nastojao pomoći i Petar Tyran zalažući se da hrvatski standardni jezik⁴ bude što prisutniji u *Hrvatskim novinama*. Naime, druga dva tjednika koje objavljuju pripadnici hrvatske nacionalne manjine, *Hrvatski glasnik* u Budimpešti i *Hrvatska riječ* u Subotici, objavljuju se na hrvatskom standardnom jeziku, a naravno, usto donose i priloge na različitim bogatim i živim idiomima kojima se služe Hrvati u Mađarskoj i Srbiji: bunjevačkima, šokačkima, gradišćanskima, itd. »Koliko nam je poznato, barem zasad nije uspio u namjeri da se dio novina objavljuje na hrvatskome standardnom jeziku, ali je uveo

³ O statusu i položaju hrvatskoga jezika u državama u kojima žive pripadnici hrvatske nacionalne manjine više se može doznati u knjizi autora ovoga članka *Hrvatska nacionalna manjina – status i perspektiva* (2024.).

⁴ U Hrvatskome saboru u siječnju 2024. usvojen je *Zakon o hrvatskom jeziku*, u kojemu se hrvatski jezik poima cjelovito i integrativno – u članku 2. izrijekom je navedeno kako, uz hrvatski standardni jezik, u korpus hrvatskoga jezika ulaze tri hrvatska narječja: čakavsko, kajkavsko i štokavsko, potom bunjevački i bokeški govori te gradišćanskohrvatski, karaševskohrvatski i moliškohrvatski jezik, kao i lokalni idiomi i govoreni jezik svih govornika hrvatskoga jezika gdje god živjeli. Vrlo je važno što se u Zakonu spominje i zlatna formula hrvatskoga jezika, ča – kaj – što, što je jedinstveno svojstvo i važna specifičnost hrvatskoga jezika. Gradišćanskohrvatski jezik standardiziran je na temelju čakavskoga narječja, s elementima kajkavskoga i štokavskoga, a štokavsko je narječje temelj suvrmenoga hrvatskog standardnog jezika, uz važne elemente čakavskoga i kajkavskoga narječja.

hvale vrijednu jezičnu politiku da se nove riječi u gradišćanskohrvatski standard (koji je naravno umjetan kao svaki jezični standard, hrvatski, njemački, mađarski, slovenski, itd.) uzimaju riječi iz hrvatskoga standardnoga jezika« (Bošnjak 2024). Za hrvatsku jezičnu i kulturnu integrativnost veoma je važna povezanost hrvatske nacionalne manjine i hrvatskoga iseljeničtva u Austriji, kao i povezanost s pojedincima, udrugama i ustanovama iz domovine, čemu je Tyran aktivno pridonosio te pridonosi i dalje u brojnim područjima društvenoga života (i na razne načine).

2. PTIĆI I SLAVUJI – RUŠIMO GRANICE (DVIJE VEOMA VAŽNE KNJIGE)

Kad su se 1983. godine pojavili *Ptići i slavuji*, ima li su veliku važnost za književni i kulturni život Hrvata u Austriji. Ovdje bismo željeli istaknuti njihovu dvojaku novost i osvježenje – po prvi je put dobiven relevantan pregled suvremenoga gradišćanskohrvatskog pjesništva, i to s prijevodom na engleski jezik. To i u stvarnom i u simboličkom smislu mnogo znači, s jedne strane *inventuru* postojećega stanja, a s druge temelj za razvoj te istovremeno snažno otvaranje prema svijetu, otvaranje prema Drugome, prema javnosti, i to odmah s potencijalnim najvećim dosegom – s prepjevom na engleski jezik. Na taj se način svakako pridonosi (samo)osvještavanju jer je književnost, još uvijek znatno više nego što se često želi priznati, iznimno važna za osobnu i kolektivnu (samo)identifikaciju.⁵ Štoviše, treba reći kako je književnost gradišćanskih Hrvata⁶, što vrijedi općenito za književnost manjinskih zajednica, opterećena tim što nikad nije *samo* »književnost u najužem smislu riječi, književnost po sebi, nego književnost koja će održati narodnu svijest i kulturu, krijepti narodne temelje« (Benčić, 1998: 9). Mogli bismo reći kako, na jezičnim i umjetničkim temeljima Mate Meršića Miloradića i uz uvažavanje velikoga i značajnoga doprinosa Ignaca Horvata, *Ptići i slavuji* označuju ključnu fazu izgradnje pjesničke *kuće* gradišćanskih Hrvata, topla doma u kojemu svoje mjesto nalaze najdublji dijelovi meke i čutljive duše gradišćanskih Hrvata. Četrdesetak godina poslije s knjigom *Rušimo granice* kuća je dodatno dozidana i umjetnički

⁵ Detaljnija analiza važnosti književnosti za nacionalnu identifikaciju može se pronaći u knjizi autora ovoga članka *Hrvatska književnost nastala u Njemačkoj 1990. – 2013.* (2021.).

⁶ Više o ulozi književnosti te o značenju rukopisa i izdavaštvu, kao i o književnoj kritici i recepciji gradišćanskohrvatske književnosti u austrijskoj i hrvatskoj književnoj javnosti može se pročitati u dvjema knjigama Nikole Benčića, dopisnoga člana HAZU-a: *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.* (1998.) i *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas* (2000.).

osnažena novim pjesničkim glasovima. Osnažena je, uz izvorni pjesnički hrvatski tekst i prepjev na engleski jezik, i s prepjevom na njemački jezik, jezik životne sredine većine pjesnika, onih koji žive u Austriji. Ta je gesta, po našem sudu, vrlo pozitivna i dobrodošla te svjedoči o povećanome samopouzdanju ovih pjesnika, koji se žele snažnije predstaviti, koji žele jaču vidljivost u svojemu domicilnom umjetničkom i javnom prostoru, čime se na osebujan način osnažuje i hrvatska zajednica općenito.

U *Ptićima i slavujima* zastupljeno je osam pjesnika iz Austrije, a u *Rušimo granice* broj se povećao na 23 pjesnika i pjesnikinje iz pet država – Austrije, Mađarske, Slovačke, Češke (Moravske) te Italije. Poimence, osam pjesnika u knjizi iz 1983. jesu: Anton Leopold, Augustin Blazović, Dorotea Lipković, Andi Novosel, Ewald Höld, Herbert Gassner, Peter Tyran i Jurica Csenar. U knjizi iz 2022. nema samo Andija Novosela, a Dorotea Lipković u međuvremenu je udajom promijenila prezime u Zeichmann. U knjizi su predstavljeni i sljedeći autori: Katarina Draškić-Halaj, Ana Šoretić i Romana Schweiger-Domnanović iz Austrije, Matida Böles, Pavao Horvat, Šandor Horvat, Timea Horvat, Marija Fülöp Huljev i Lajoš Škrapić iz Mađarske, Viliam Pokorný i Petar Tažky iz Slovačke, Milo Vašak iz Češke, iz koje potječe, odnosno Kanade, u kojoj živi, te Gabriele Blažeta, Angelina Menna, Agostina Piccoli i Giovanni Romagnoli iz Italije. Riječ je, dakle, o presjeku književnoga stvaralaštva deset autora iz Austrije, šest iz Mađarske, četiriju iz Italije, dvaju iz Slovačke i jednoga iz Češke, s prebivalištem u Kanadi. Zanimljivo je primijetiti kako su u ranijoj antologiji autori poredani kronološkim redom, od starijih prema mlađima, a u novoj abecednim redom.

U predgovoru *Ptićima i slavujima* Nikola Benčić ističe sadržaj kao središte i smisao gradišćanskohrvatske poezije – »bio on banalan, svakidašnji ili potpunost ličnoga karaktera«. Miloradićevo pjesništvo smatra sadržajnom i jezičnom idejnom cjelinom – »idealnim uzorom, pričaljivim, estetskim djelom do sada nedosegnute višine«. Navodi kako je nakon temeljnoga i velikoga Miloradićeve djela do 60-ih godina 20. stoljeća teško pronaći nov, svjež pjesnički glas koji bi se priključio »današnjoj stvarnosti austrijske lirike«. Benčić govori o dvama aspektima poezije pripadnika nacionalne manjine: njihovo je pjesništvo vrijedno samim tim što je nastalo i predstavlja oblik borbe za narodni identitet i opstanak, no s druge strane, ova pjesnička djela valoriziraju se po estetski istančanim i kritičkim mjerilima. No, oduševljen je (tada) novim valom pjesnika koji ispunjavaju oba ova kriterija i funkcije te za njih kaže da im je mišljenje glavni cilj – »u pokret staviti mozak«. No, bez obzira na uporabu različitih poetičkih pristupa, stilskih i izričajnih forma, u središtu ostaje sadržaj, »a sve ostalo je (...) sredstvo, sluga sadržaja« (Benčić, 1983: 9–13).

U svojemu uvodnom slovu antologije *Rušimo granice* Helmut A. Niederle govori koliko je za austrijsku književnost i kulturnu javnost važno biti otvoren (i) za

književno stvaralaštvo na jezicima nacionalnih manjina te koliko je važno prevođenje poezije na druge jezike, stoga »ova trojezična knjiga na hrvatskom, nimškom i engleskom, *lingui franci*« ruši granice koje razdvajaju europske jezike (Niederle, 2022: 8). Dalje, u uvodu sugestivna naziva *Naša književnost – rušimo granice* Petar Tyran navodi kako ova druga zbirka suvremenoga gradišćenskohrvatskog pjesništva »proširuje svoje vidokruge na sve strane, i prostorno i po stilu, a tim pomaže i ostvariti čim širji kulturnopolitički opseg cijele narodne grupe – ne samo u geografskom nego i duhovnom smislu«. U zbirci se steče bolji i potpuniji dojam i o »jezičnoj paleti govora, dijalekta i jezika Hrvatov nekada Zapadne Ugarske, Slovačke, Austrije i Moravske – koje danas nazivamo sve skupa gradišćanski Hrvati«. Usto, tu je i nekoliko pjesnika moliških Hrvata, »njeve braće u Italiji«. Tyran je svjestan velike važnosti prevođenja na svjetske jezike kako bi se književnost malih skupina i naroda mogla šire predstaviti. Usto, može se uočiti kako prijevodi na engleski i njemački jezik ponekad mogu biti korisni i čitateljima govornicima hrvatskoga jezika širom svijeta i u domovini, odnosno, kako je gradišćanski Hrvati zovu, *staroj domovini*. Lako se složiti s Tyranom da »ova zbirka sadržava u sebi križanje različitih stazov, po ki su išli i još uvijek hodu hrvatski ljudi« te da se njome grade novi mostovi »po ki se ide i gre i na ki slušamo one ki ča, kaj ili što imaju za reći i pjevati« (Tyran, 2022: 13–15).

Govoreći o pjesnicima zastupljenima u antologiji *Ptići i slavuji*, Jurica Milin ističe kako se mlađi pjesnici (A. Novosel, E. Höld, H. Gassner, P. Tyran, J. Čenar i D. Lipković) »približavaju suvremenim tokovima kako matičnog, tako i većinskog naroda«, »stvarajući poeziju koja predstavlja svojevrstan most između austrijske i hrvatske književnosti«. Kaže i kako napuštaju tradiciju kojoj su vjerni stariji pjesnici (A. Blazović i A. Leopold), no i nadalje njeguju i razvijaju materinski jezik »kao uvjet narodne samobitnosti zajednice kojoj pripadaju«. Milin primjećuje kako su kvalitetni i dobri prijevodi, točnije prepjevi na engleski jezik, što je djelo američko-austrijskoga prevoditelja Herberta Kuhnera i Petra Tyrana. Treba reći kako to isto vrijedi i za prepjeve na njemački i engleski jezik u *Rušimo granice*, koje potpisuju Herbert Kuhner, Petar Tyran i Kornelija Mikula, a u mnogima od njih užitek čitanja nimalo ne zaostaje za izvornikom. U svojem pogovoru⁷ urednik i prevoditelj Herbert Kuhner kaže kako je »poezija potvrda jezika« te kako se nada »da su uspjeli srušiti jezične i zemljopisne granice. Neka naši slavuji pjevaju! Oni se trebaju čuti gdje god postoje uši voljne slušati njihove pjesme« (Kuhner, 2022: 241).

⁷ Možda i jedini dio koji u knjizi nije dosljedno trojezičan jesu pogovori. Na engleskome jeziku možemo čitati pogovor prevoditelja i urednika Herberta Kuhnera, a na hrvatskome i njemačkome dolazi pogovor urednika Petra Tyrana.

Uz ove dvije knjige koje su predmet našega rada, smatramo potrebnim istaknuti još dvije vrijedne knjige. Jednu smo već spomenuli, a to je knjiga Nikole Benčića *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas* (2000.),⁸ opsežna, detaljna i pregledna hrestomatija moderne književnosti gradišćanskih Hrvata te nedvojbeno ključno djelo koje predstavlja temelj za svaki ozbiljniji susret s ovim važnim dijelom hrvatske književnosti, a koje s knjigom koja joj prethodi, *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.* (1998.), daje i dijakronijski i sinkronijski pregled književnosti gradišćanskih Hrvata. Druga je knjiga Milorada Stojevića *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća. Antologija. Studija* (1987.)⁹, u koju je među odabrana 74 pjesnika uvrstio osmero gradišćanskih Hrvata (Mate Meršić Miloradić, Ivan Jakšić, Augustin Blazović, Ewald Höld, Herbert Gassner, Peter Tyran, Jurica Čenar i Dorothea Lipković), čime ih je snažno (re)integrirao u hrvatski književni i kulturni kontekst. Stojević se godinama bavio književnošću gradišćanskih Hrvata i mnogo pisao o njoj¹⁰ pa ćemo kao analizu pjesmama uvrštenih u dvije antologije ovaj dio rada završiti njegovim uvidima o autorima tih pjesama »koji više ne lamentiraju o nestanku hrvatske riječi, nego tu riječ, uglavnom, osviješteno poetozofski uporabljaju, ali jednako tako ne zaboravljaju svoj narodnosni kontekst dajući mu dimenziju estetičkog sadržaja, počesto i s ironijskim ili kojim drugim otklonom od plačljiva, počesto tek tradicijom naslijeđena domoljublja. K tomu, izmiču se romantičarskoj patetičnoj lamentaciji nad asimilacijom, stavljaju ga u sklop urbane objektivnosti te naravnog socijalnog i socijetalnog okružja« (Stojević, 2017: 160).

⁸ Koristimo prigodu istaknuti da je važnu ulogu u afirmiranju hrvatskih književnika pripadnika hrvatske nacionalne manjine, i općenito pisaca Hrvata izvan Republike Hrvatske, imalo (i još uvijek ima) Društvo hrvatskih književnika, koje u svojem članstvu ima i nekoliko književnika koji žive izvan Lijepe Naše. Posebno važno bilo je objavljivanje, s Hrvatskim centrom P.E.N.-a, devet svezaka relevantnih *Prinosa za povijest književnosti u Hrvata*, među kojima su i dvije knjige Nikole Benčića o književnosti gradišćanskih Hrvata, od XVI. stoljeća do 1921. i od 1921. do danas. Predsjednik Sekcije DHK-a i P.E.N.-a za pružavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu i urednik *Prinosa* bio je Stjepan Šešelj, koji i danas neumorno radi na integraciji i kontekstualizaciji hrvatske književnosti nastale izvan Hrvatske, u posljednjih nekoliko godina u okviru Svjetskoga festivala hrvatske književnosti, na kojemu su sudjelovali i neki od autora zastupljeni u dvjema antologijama koje su predmet ovoga rada.

⁹ Napominjemo kako se, uz spomenute knjige, među knjigama koje se bave analiziranjem književnosti hrvatske nacionalne manjine, svojom važnošću izdvajaju dvije knjige dvoje osobito vrijednih i zauzetih dugogodišnjih istraživača: *Neotuđeni u tuđini* (2023.) Sanje Vulić i *Hrvatsko rasuće* (2009.) Đure Vidmarovića.

¹⁰ Stojević je napisao brojne članke, od kojih je sedam sakupljeno u knjigu *Tri stvari gradišćanskohrvatskog knjiženstva* (2006.), koju zbog njezine važnosti ovdje treba spomenuti.

3. RUŠIMO GRANICE – PTIĆI I SLAVUJI (RIJEČ-DVIJE O PJESNICIMA I PJESMAMA)

Pjesništvo **Antona Leopolda** (1928. – 2021.) predstavljeno je sa sedam pjesama u *Ptićima i slavujima* i sa šest u *Rušimo granice*, od kojih se četiri ponavljaju. Nikola Benčić smatra da je od svih pjesnika upravo Leopold formom svojih pjesama najbliži Miloradićevu pjesništvu te da tu formu ispunjava rustikalnim i idiličnim sadržajima (Benčić, 1983: 11). U više pjesama dočarana je tužna, usporena, melankolična atmosfera, jesenska ili zimska, uz korištenje motiva kiše, golog granja, vjetra, vrana... Neobične i nadrealističke motive susrećemo u pjesmi *Pojava na meji*, a pjesničkom svježinom ističe se pjesma *U krpljetu*, u kojoj lirski subjekt polako pjeva o tome kako muha ometa kuhanje mlade kuharice u seljačkoj kuhinji te se na kraju i sama skuha u juhi. Sanja Vulić napominje kako je Leopold tijekom Domovinskoga rata objavio pjesmu *Hrvatska u ognju* (Vulić, 2023: 83).

U objema se antologijama nalazi istih osam pjesama **Augustina Blazovića** (1921. – 2004.), samo su drukčije poredane. Blazović je sam sebe smatrao mostom između starijega i novijega pjesničkog naraštaja, s čim se slaže i Benčić ističući vrlo visoku jezičnu i sadržajnu razinu njegova stvaralaštva (Benčić, 1983: 11). Kao i u Leopoldovim pjesmama, ovdje se također osjeća ozračje tuge, neispunjenosti i smrti. Česte su reminiscencije na prošlost, svoju i narodnu, poput pjesme *Stari cimbal*. Nailazimo na zanimljivu pjesmu *Agava*, u kojoj se uspoređuje ljudski život i agava koja cvjeta samo jednom; no, lirski subjekt nada se vječnomu životu. Inače, u pojedinim pjesmama postoji optimističan ton, u pjesmi *Van iz prostora* autor iz svijeta omeđena stranama svijeta želi izići iz granica zadanih prostorom (u slobodu?) i kaže: »Ne dam se, ne dam se/ zatvorit u grob.«

Pjesnikinja **Dorotea Zeichmann Lipković** (1957.), u prvoj knjizi kao Dorotea Lipković, u drugoj kao Dorotea Zeichmann (udajom je promijenila prezime), dobro je zastupljena u objema zbirkama, s devet pjesama u prvoj i osam u drugoj, od kojih je sedam istih. U svojim pjesmama autorica se uglavnom usmjerava na društvene odnose i pitanja te na ljubav. U pjesmi *Niš ne hasni* iznosi cijeli registar aktivnosti manjinskih zajednica, no poetički dobro uklopljen u tijelo pjesme, tako da ipak ne zapada u narativnost. Napisala je šaljivu pjesmu *Muži, ha muži* o muškarcima i pjesmu o ljubomori, *Ljubomornost*, u kojoj se i lirski subjekt na kraju samoidentificira, uz šaljivi ton pjesme. Čest je motiv majke, doma, hrvatske riječi i međusobne povezanosti. Benčić je ističe kao svjež pjesnički glas i prvu ženu u pjesničkome polju gradišćanskih Hrvata, a Željka Lovrenčić smatra kako njezinu poeziju obilježava »ljubav – ne samo prema jeziku i narodu, nego i prema voljenu muškarcu« (Lovrenčić, 2017: 80–81).

Andi Novosel (1948.) jedini je pjesnik koji je, i to s osam pjesama, zastupljen u *Ptićima i slavujima*, a nije dio druge antologije. Ne znamo koji je tomu razlog, objektivni ili subjektivni, no smatramo da bi uvrštavanje njegovih pjesama poboljšalo kvalitetu i povećalo raznolikost predstavljenih pjesničkih glasova. Novosel se također kreće u poznatome krugu ljubavne i društveno angažirane poezije, no to čini na svoj način. Nikola Benčić navodi da Novosel donosi puno toga novog, i to često u smislu »sadržajnoga, formalnoga i jezičnoga šokiranja« (Benčić, 1983: 12), a Đuro Vidmarović da autor »oporo i oštro poput skalpela zasijeca u bolna i bolesna mjesta narodne manjine kojoj pripada« (Vidmarović, 2009: 108). U pjesmi *Beč* nailazimo na naturalističke opise austrijskoga glavnog grada u prvom dijelu pjesme (»grad prežderanih – debelih – napuhnutih štakorov / zasranih štatuoov i monumentov / (...) pun denuncijantov i voajerov), koji se na neki način umiruju nabrajanjem slavnihi osoba i znamenitosti Beča u nastavku pjesme. Za razliku od, u najvećemu dijelu naglašeno pozitivnoga odnosa prema tradiciji u ovim dvjema zbirkama i u književnosti hrvatske nacionalne manjine uopće, ovdje je odnos prema tradiciji kompleksan, ponekad je pozitivan, a češće negativan, kao u kratkoj pjesmi *Sveta krava – familija*: »preživaš staru slamu/ tradiciju// svaki novi život/ ti se alduje/ da preživi/ mrtvo tijelo/ tvoje.«

Ewald Höld (1954.) predstavljen je u objema antologijama, i to u *Ptićima i slavujima* sa sedam pjesama, a u *Rušimo granice* s osam iako je zapravo sporno u kojoj knjizi ima više pjesama, zato što se u *Ptićima i slavujima*, uz istih šest, nalazi još jedna pjesma (*Sanje, daljine, širine*), a pjesme *Zadnji škadnji* i *Kade si bio?* u zbirci *Rušimo granice* zapravo su podijeljene na dvije pjesme, za što pisac ovoga rada ne razumije pravi razlog ni svrhu. Kako god, radilo li se o pjesmi *Zadnji škadnji* ili *Zadnji škadnji* i *Moći od starih kipov*, riječ je o sjajnoj pjesmi ili dvjema povezanim pjesmama, gdje lirski subjekt, vidjevši da iz vida gubi zadnje štaglje, zna da je na putu, odlazi iz gnijezda u vjetar, traži put koji predci nisu našli, osjeća se samim, ali i punim snage, kao životni izvor (... »i ćutim se sam, / ali i kot zviranjak, / životni, pun moći.«). Ističe se važnost starih skromnih kipova, rođenja i smrti, javlja se retoričko pitanje: »Kad zadnje škadnje / iz očiju gubim / sam na putu / nesvisnom, novom, / ću ga svladati?« Autor »na suvremen način obrađuje i varira temu o odnosu sela i grada te egzistencijalna pitanja« (Benčić, 2000: 264) i temu otuđenja. Höldov pjesnički glas vrlo je snažan i u drugim pjesmama. Ističemo pjesmu *Mali smo*, u kojoj lirski subjekt žali za onim što je bilo personificiranom u tvrdom, dobrom grabrovu drvetu koje gori u plamenu našega života, a pjesma završava: »Vrnite nam cipaljke, / te dobre, tvrde, / da još jednoć / zagori naš oganj, / da najzad dobijemo / poniznost gorućega Bića.« Dojmljive su i pjesnikove kratke pjesme u jednoj misli, jednomu dahu, od kojih ćemo ovdje citirati: »Stani se i / zami si ruke / tvoje u obraz. / Zatakni dušu / tvoju u žep. / Kosti tvoje / krhke su od leda.«

Pjesme **Herberta Gassnera** (1955.) počinju vrlo zanimljivom permutativnom i performativnom pjesmom, *Zabiti*, u kojoj autor istražuje granice jezika i smisla te njihov međusobni odnos. Inače, u antologiji *Ptići i slavuji* Gassner je zastupljen s osam pjesama, a u *Rušimo granice* s devet pjesama, od kojih je sedam istih. O okrutnosti modernoga svijeta, o njegovoj nemilosrdnosti i brutalnosti pjesnik govori u pjesmi *Vampir*, u kojoj je lirski subjekt vampir, lovac, a ne vitez (»lov na človika / za mene nij / neki / staromodni / viteški turnir«). Pomalo iznenađujuće, nakon pjesama koje govore o socijalnim temama, ljubavi, hrvatskome nasljeđu, ratu, smrti, granicama (*Hrvatska pjesma, Svi mrtaci, Boj, Čemu nam granice?*), što su sve i inače česti motivi u ovim dvjema knjigama, nailazimo na pjesmu *Majakovski*, pohvalu Majakovskom u njegovoj angažiranoj umjetnosti, motivski, ritmički i stilski blisku samom Majakovskom. Benčić ističe Gassnerov intelekt koji se »izvanredno probija« (Benčić, 1983: 12) te da mu pjesme pripadaju društveno angažiranoj književnosti, »čime slijedi određenu razvojnu struju u austrijskoj književnosti« (Benčić, 2000: 251).

Petar Tyran (1955.) urednik je ovih dviju antologija, prve samostalno, a druge s Herbertom Kuhnerom, te je najzaslužniji za oba prikupljanja i sakupljanja osebnih riječi, misli i slika gradišćanskih Hrvata, a u drugome valu i još ponekih drugih autohtonih Hrvata. No, nije pritom zanemario ni svoje pjesničko stvaralaštvo. Tako je (kao Peter Tyran) u *Ptićima i slavujima* zastupljen s osam, a u *Rušimo granice* (kao Petar Tyran) s, najviše od svih pjesnika, dvanaest pjesama, od kojih je sedam istih. Tyran je sklon u pjesmu uključiti mudre izreke, poslovice, pa tako u pjesmi *Prirodni zakon* bilježi da se mora napustiti vlastito gnijezdo kako bi se mogla nahraniti svoja obitelj. Zatim u pjesmi *Kako blizak* govori da isti jezik povezuje osobe bez obzira na prostornu udaljenost, a različiti jezici razdvajaju ljude u istoj državi. Kratku programatsku pjesmu *Neophodnost* s razlogom donosimo u cijelosti: »Morao / sam / postati / ptićem / da / spasim / svoje / slavuje.« »Nije dostatno uspješno pjevati i pisati, sve to treba politički i društveno osigurati, za sve se to mora pokrenuti borba« (Benčić, 2000: 286). Tyran je također napisao pjesmu *Beč*. Njegov Beč današnji je svijet koji ljudima uzima naivne ideje i snove, a *stari svijet* (Celovec, Borta i Stinjaki) uzimao je »prste, ruke / i najlipše živote«. Cijeli jedan ciklus pjesama Tyran posvećuje moru, posjetima *staroj domovini*, ljetnim avanturama, a tu je uočljiva njegova namjera da i poetički, tematsko-motivski, stilskim sredstvima i tonom pjesama, nastoji ostati u registru ljetne opuštenosti, odmora i bliskosti.

Jurica Čenar (1956.) u prvoj antologiji ima osam pjesama. Prezime je napisano Csenar, a u drugoj je uočljiva kroatizirana transkripcija prezimena Čenar (što kao i opaska kod prethodnoga pjesnika dosta govori o tendencijama, kako pjesnika i urednika, tako i *duha vremena*), drukčiji redosljed ovih pjesama i još jedna, *Naša rič*. Inače, antologija *Ptići i slavuji* završava Čenarovom pjesmom *Ali živim*, za koju

bismo mogli reći da na neki način u sebi sažima u ranijim stihovima svih dosad spomenutih autora izrečena proturječja i strahove, ali i pokazuje otpornost i otvara perspektivu: »ne gledam / vidim / ne mislim / znam / prez očiju / prez mozga / prez jezika / govorim / prez usnic / ljubim / prez tijela / sam mrtav / ali / živim.« U pjesmama koje su svoje mjesto našle u objema zbirkama, jasno se pokazuje zašto je Jurica Čenar jedan od najcjenjenijih pjesnika ne samo gradišćanskih Hrvata nego Hrvata izvan Hrvatske uopće. Benčić kaže da nas »pelja nabadanjem i poredanjem riči do presenatljive jezične i estetske konstelacije, ka ali ni sadržajno ni prez logike i izražajne snage« (Benčić, 1983: 12), a Vidmarović da je »uspješno oblikovao vlastiti poetski diskurs, koji ga upravo po tome legitimira kao samosvojnu stvaralačku osobnost ne samo unutar korpusa gradišćansko-hrvatske književnosti, već i unutar cjeline suvremene hrvatske književnosti« (Vidmarović, 2015: 5). U tu ga je cjelinu stavio i Milorad Stojević¹¹ nazvaši ga, s još nekoliko renomiranih pjesnika, »pjesnicima poetskog osvještenja«, koji su »povijesni međaši k razvitku« »suvremenog čakavskog pjesništva« (Stojević, 1987: 388). O svakoj bismo pjesmi mogli napisati karticu teksta, no ograničit ćemo se na svega nekoliko natuknica. Pjesma *Tajedan* vrlo je ritmična pjesma, koja svojom eliptičnom strukturom i grafičkim izgledom sugerira tjedno i svako/dnevno izmjenjivanje rada, sna, jela, jurnjave i zabave. Ovdje ćemo samo spomenuti pjesničke slike školjke kao tvrđave ili striptiza šarenih drva u pjesmama *Školjka* i *Listopad* te izmjenjivanje te nadopunjavanje ritma i smisla u pjesnikovoj autentičnoj, djelomično i dadaističkoj igri u pjesmi *Pinez*. Za kraj donosimo maštovite značenjske i zvukovne varijacije u pjesmi *Ravnina*: »uz / ravnu ravninu / neravnina / ravnaš neravninu / ravnina / ravnaš ravnu ravninu / ne ravnija ravnina / nego / ravno / ravna ravnina.«

U antologiji *Rušimo granice* nalazi se kratak pregled pjesništva još troje gradišćanskih Hrvata iz Austrije, točniju triju pjesnikinja.

Katarina Draškić-Halaj (1965.) zastupljena je s osam pjesama u kojima se iznose unutarnja stanja lirskoga subjekta te ozračje otuđenosti i nerazumijevanja u društvu. Često se osjeća melankolija i tuga, ali se u nekima, poput pjesme *Ugodno*, prepoznaje i jak ritam tijela, ritam života. Benčić je uvrštava među pjesnike koji se »po formalnim načelima naslanjaju na uvriježene oblike, a jezično na uži domaći seoski jezik« (Benčić, 2000: 179). Izdvaja se pjesma *Nazvat je ča strašnoga*, gdje je zanimljivim motivima iz svakidašnjega života autorica uspjela stvoriti (malo očekivano) ozračje strepnje prilikom telefoniranja, s mogućim i drugim kodom ra-

¹¹ Đuro Vidmarović naveo je da su, uz Stojevića, u svoje antologije/preglede hrvatske književnosti Čenarove pjesme uvrstili Stjepo Mijović Kočan, Branko Čegec i Miroslav Mićanović, Slavko Jendričko, Goran Rem te Dubravko Jelčić (Vidmarović, 2015: 207–213).

zumijevanja. Zanimljiva je i značenjska i zvučna igra u pjesmi *Hoditi*: »hoditi / potrknuti / upasti / stati / hoditi / bižati / postati / hoditi / stati / biti.«

Ana Šoretić (1952.) jedna je od poznatijih hrvatskih književnica iz Gradišća. U prvoj antologiji nije bila zastupljena, a u drugoj se knjizi nalazi čak deset njezinih pjesama. Već u prvoj pjesmi, *Panonska otvorenost prema svitu*, daje se dobar primjer autorskoga glasa i jasan poetički smjer. Govori o novotarijama u kući i oko nje: o azijskim i australskim biljkama, grčkome mramoru i istočnome Budi, kojima suprotstavlja murvu i lipu koje su ostale uspomena »veselog ditinstva / kad bišu otvoreni / svi vrti u selu.« Možemo se složiti sa Željkom Lovrenčić da autorici nisu strani opisi svakodnevnice. Nailazimo i na jednu pjesmu koja ima jasnu političku poruku: Kain i Abel, u kojoj kaže kako »svaki Kain ima svoga Abela«, pa donosi parove Engleza i Iraca, svijeta i Židova, Amerikanaca i crnaca, Srba i Hrvata. Za njezinu je poeziju svojstven ironijski odmak, a katkad se prepoznata i sarkazam te osobito šaljiv ton, kao u pjesmi *Himna*, u kojoj propituje budućnost gradišćanskih Hrvata u »elektroničkom dobu«, ili u pjesmi *Jednaka šansa*, u kojoj razmatra što znači uspjeh za različite ljude. Vrlo su uspjele kratke pjesme bez naslova u kojima upotrebljavajući uobičajene, poznate motive razvija jednu zanimljivu misao, primjerice, pitajući se kada će početi učiti od svoje sjene i je li kamenje na putu neprelazna prepreka ili materijal za gradnju mostova.

Romana Schweiger-Domnanović (1985.) najmlađa je autorica, čije se pjesme, njih pet, nalaze u ovoj antologiji. U njezinoj poeziji vrlo je naglašena kaotičnost, dinamičnost i nesavršenost svijeta, najčešće motivom neispunjene ljubavi i nemira lirskoga subjekta. U pjesmama ponekad zapada u narativnost i gubljenje slijeda, uočljiv je potpun izostanak rime i vrlo izlomljen ritam, što je bilo svojstveno dijelu *off* poezije iz druge polovine 20. stoljeća. Uz mnogo recikliranja poznatih motiva unosi i neke nove, poput susreta prijatelja na groblju nakon devet godina, od kojih jedan stoji, a drugi leži pod zemljom pri čemu jedan ima 21, a drugi još uvijek 14 godina; autorica vjerojatno želi poručiti kako drukčije prolazi vrijeme *pod zemljom*. Efektan je završetak pjesme *Ne kradi me*: »Govorimo simo tamo. / Bez smisla. / Ja u tvoje uho. / A ti u moja usta.«

Za razliku od antologije *Ptići i slavuji*, u kojoj su zastupljeni samo gradišćanski Hrvati iz Austrije, u antologiji *Rušimo granice* nalazi se kratak pregled pjesništva šestero gradišćanskih Hrvata iz Mađarske (Matida Bölcs, Pavao, Šandor i Timea Horvat, Marija Fülöp Huljev i Lajoš Škrapić), dvojice iz Slovačke (Viliam Pokorný i Petar Tažky) te jednoga iz Češke (Milo Vašak).

Matida Bölcs (1949.) zastupljena je s trima pjesmama, u kojima se potvrđuje ono što je uočio Stjepan Blažetin govoreći o njezinoj poeziji, a to je da, polazeći od vlastitoga egzistencijalnoga položaja, lirski subjekt proširuje svoj obzor, od Židana preko Gradišća i Srednje Europe do univerzalne, općeljudske razine. No,

uvidi su porazni: »vrijeme je bešćutno, kaos prijeti, u općem rasulu i razočaranju više ni zavičaj ne pruža utjehu« (Blažetin, 1998: 144). Željka Lovrenčić smatra da je autorica ponekad buntovna, ali da je »osnovna odlika njezina pjesništva njegovanje hrvatstva« (Lovrenčić, 2017: 79). Svakako, i u ovim je pjesmama uočljiv vrlo snažan i buntovan pjesnički glas koji govori o problemima svakidašnjega života Hrvata koji žive na granici Mađarske i Austrije, a u svojoj poeziji Matida Bölcš upotrebljava vrlo ekspresivne, pa i zastrašujuće, groteskne slike smrti i užasa, posebice u pjesmi *Velike grobe!*: »riga zamlja krv ljudsku / zadavljeni ležu oleandri / prez sunca vam nećedu zrast / kad po boju projdete domom.«

Pavao Horvat (1930.) posebno je zanimljiv zato što je jedini kajkavski pjesnik u ovoj knjizi, a Sanja Vulić, štoviše, kaže da »jedini je umjetnik riječi koji je rodом iz jednoga kajkavskoga sela u polutisućljetnoj hrvatskoj dijaspori u sjeverozapadnoj Mađarskoj« (Vulić, 2017a: 258). Pisao je i na gradišćansko-hrvatskome standardu, no ove dvije pjesme koje se nalaze u antologiji napisane su na mjesnome govoru njegova rodnog Vedešina. Đuro Vidmarović kaže kako je »sadržaj njegovih pjesama vjerskoga karaktera« te kako se njegovo pjesništvo »stilski uklapa u tradiciju gradišćansko-hrvatskog pjesništva« (Vidmarović, 1991: 144), ali jezik je, kako smo naveli, nešto drukčiji. U pjesmi *Selu se Harvati* donosi svoj doživljaj povijesne selidbe Hrvata u Vedešin, a u drugoj, *Nejme sram*, govori kako ga nije sram, nego se ponosi time što je Hedešinec: »Onde sem zrasel / Onde ću počinut / To mi je zanja želja / Onde i preminut.«

Šandor Horvat (1959.) zastupljen je s trima pjesmama lirskoga i pomalo mističnoga ugođaja, u kojima se lirski subjekt otvara prema svijetu koji ga okružuje i pred njim se zatvara na poseban način, koji se može nazvati i pjesničkim. Sanja Vulić uočava da su mu pjesme elegične, sa zavičajnom tematikom. U njegovim pjesmama ima mnogo pjesničkih slika, usporedba, metafora, metonimija, alegorija. U pjesmi *Tako?* lirski subjekt pita se što ostaje nakon što san među koprivama nestane s jednim dahom, a ovdje ćemo citirati kratku pjesmu *Ljudi su*: »noćna suza / teče i teče prez glave / rupčac si išće / otišit se je nemoguće / roni se / zapeče u kožu / ali ju topla krv oslobodi.«

Timea Horvat (1967. – 2023.), nedavno preminula novinarka, kulturna djelatnica i pjesnikinja, u ovoj je antologiji zastupljena s četirima pjesmama. Sve su četiri pjesme na gradišćansko-hrvatskom standardu s primjetnim dijalektalnim značajkama govora njezina Petrova Sela. Sanja Vulić pisala je o njezinu zanimljivom odnosu prema jeziku, a Željka Lovrenčić ističe »njezine pjesme ljubavne tematike pisane jasnim jezikom s razumljivim porukama« (Lovrenčić, 2017: 79). Pjesma *Tako?* spada u red snažnih ljubavnih pjesama u kojima se lirski subjekt bori s neprežaljenom ljubavi. U svim pjesmama osjeti se snažan autorski pečat u zanimljivim promjenama ritma s neobičnim epitetima i brojnim stilskim figurama, pose-

bice figurama misli i figurama riječi. Dobar je primjer kratka pjesma *Kninska zora*: »Ne ostavljaj me / U kapljici ove godinaste čudne zime. / Neću dopustiti heravomu krik / da prebode i briše / kninsku zoru.«

U antologiji *Rušimo granice* najviše prostora od svih pjesnika izvan Austrije dobila je **Marija Fülöp Huljev** (1950.) te možemo čitati njezinih sedam pjesama. Ove su pjesme svojim tematsko-motivskim registrom povezane s dosad analiziranim pjesmama. Nailazimo na motive sjećanja na prošlost, ratove, prolaznost, aktualne probleme gradišćanskih Hrvata, ljubavne pjesme, dosjetke itd. Ono što je u autorice naglašenije nego u većine drugih pjesnika jest tematiziranje starosti i starenja kao procesa. U pjesmi *Ruke* opisuje četiri ljudska stadija aktivnostima ruku. Vrlo domišljato, od djetinjstva do smrti, u pjesmi *Jesen nad nami* opisuje proces i pokazatelje prirodnoga starenja tijela dok »samo duša čuva mladost oko sebe«. Pjesmu *Idem dalje*, u kojoj se kao drugi distih u svim kratkim strofama ponavlja stih »al' idem dalje«, završava distisima: »Stigla sam jur godine / al' idem dalje // Putu vidim jur kraj / al' idem dalje.« Vrijedne su spomena i kratke pjesme *Povezanost* i *Čekat ću te*, lirski iskazi prepuni pjesničkih slika i simbolike.

U knjizi se nalaze tri pjesme **Lajoša Škrapića** (1938. – 2016.), kojega Stjepan Blažetin po zauzetom jasnom nacionalnom stavu i po poetičkom pristupu uspoređuje s Matom Šinkovićem, s čim se slaže i Sanja Vulić, te navodi pojedine pjesme kao primjere autorove povezanosti s Hrvatskom. Takva je i pjesma *Poruka*, u kojoj autor žali zbog razaranja Dubrovnika, a završava je s uvjerenjem da će zločinci biti kažnjeni. Politička je tema i u pjesmi *Trube*, u kojoj govori kako u geopolitičkim igrama svi žele sudjelovati, pravedni i nepravedni, a na kraju pjesme mladima poručuje: »Rušite dalje / granice vražje / sve ceste svita / da budu vaše!« Pjesnička igra *Sâm* govori o tjeskobi i teškoći samoće, vrlo je ekspresivna te je izvrstan primjer asonance i aliteracije. Uz ovu se pjesmu lako može povezati Blažetinov stav »da su mu najbolje one pjesme u kojima pjesnik govori o sebi, govoreći tako o svim ljudima istodobno« (Blažetin, 1998: 142).

Gradišćanski Hrvati iz Slovačke predstavljeni su književnim stvaralaštvom dvojice autora, jednoga starijega, Viliama Pokornoga, i jednoga srednjega naraštaja, Petra Tažkoga. **Viliam Pokorný** (1929. – 2016.), obiteljskoga nadimka **Tica**, pisao je na mjesnom govoru svojega Devinskog Novog Sela, a u antologiji se nalazi šest njegovih pjesama. U pjesmi *Čuj, vetritj tiho šumi* lirski se subjekt obraća čitatelju da poslušaj kako vjetar moli djevodske molitve dok ide novoselskim poljem. Redaju se motivi iz prošlosti, ratni i radni, a završava snažnim stihovima u kojima ističe da njegov duboki korijen još stoji jer ga ljubav čuva i »znuoj poljiva«. Sanja Vulić ističe pjesmu *Died* zbog njezina šaljiva tona i bliskosti s narodnim poslovicama, čime se Pokorný mnogo bavio. Pjesma je uspjela u malo stihova reći mnogo: »Biti star / je dar. // Ja b' volil ta dar / drugomu dat / tr zostat par liet / oš dalje mlad.«

Među pjesmama svojim se sjajnim ritmom, šaljivim tonom, ali i prenošenjem narodnoga znanja ističe pjesma *Ne zabi brojiti!*, koja govori o djelovanju alkohola u trinaest koraka nakon isto toliko popijenih čaša, od »Prva kupica je kot suzica«, preko »Četra je slaja meda«, »Šiesta v ljudi vraga budi«, »Po desietoj ti se škuri« do »Trinajsta ziganja s hiže: / Kušneš tla, a pas te liže!«

Petar Tažky (1968.) hrvatski je jezik naučio od bake koja je bila Hrvatice iz Lamoča, danas dijela grada Bratislave koji je nekad bio hrvatsko selo, a »kasnije je dobro ovladao književnim idiomom uobičajenim među Hrvatima u austrijskome Gradišću« (Vulić, 2017b: 273), na kojemu uglavnom piše. U knjizi *Rušimo granice* dostupne su tri njegove pjesme. Tematsko-motivski kreće se u krugu gradišćansko-hrvatskih pjesnika. Vrlo je zanimljiva pjesma *U peti*, gdje lirskim jezikom, skoro svečanim tonom, govori o užitku pripremanja i pijenja poslijepodnevnoga čaja zaključujući u posljednjemu stihu: »Čaj je žitak. Žitak je čaj.« Autor bogatim, zasićenim pjesničkim jezikom, s mnogo stilskih figura i funkcionalnim izmjenama ritma piše pjesmu *Boj*, jednu od najsnažnijih pjesama o ratu u Hrvatskoj napisanih izvan domovine: »U toj noći zaglušao je krik / (...) i brat je brata višao / i vrag pod križem kanio biti Bog // (...) i sunce rešetke čuva / u mramorni saloni // Ja knjigu zgrožen sam zaprio / i preštao geslo: Boj / (...) U Hrvatskoj boj!«¹² Sanja Vulić govori kako je Tažky najpoznatiji po svojim proznim djelima u kojima piše o strašnoj sudbini protjerivanja Hrvata iz njihovih triju moravskih sela 1948. godine, a to je poveznica prema sljedećemu pjesniku, o čijim ćemo pjesmama nešto napisati, a koji je sam proživio tu veliku tragediju te i isto tako mnogo pisao o progonu Hrvata iz sela u kojima su živjeli naraštajima, stoljećima.

To je **Milo Vašak**¹³ (1925. – 2007.), kako ga Nikola Benčić naziva »vrlo osjetljivi bard hrvatskog moravskog naroda, jezika i kulture« (Benčić, 2000: 286). Rođen je u Frielištofu i živio u Breclavu, ali je upravo spomenute 1948. emigrirao u

¹² Kad se govori o pjesmama o Domovinskom ratu ili povezanima s Domovinskim ratom, onda se na poseban način izdvaja posmrtno objavljena poema *Croatia liberata* (2002.) prerano preminuloga Franje ili Franca Rottera (1970. – 2002.). U njoj pjesnikova »osnovna preokupacija i nije rat (Domovinski rat); (...) Domovinski je rat rub kojim se čeprka po dilemama vlastita bića zatečenog očekivanjem smrti« (Stojević, 2017: 167, 164). Naglašenom ekspresivnošću, leksičkom i stilskom razigranošću, citatnošću, pastizima, intertekstualnošću, Rotter stvara autentično postmoderno djelo, oko čije se vrijednosti slažu Nikola Benčić, Milorad Stojević, Đuro Vidmarović, Sanja Vulić i drugi, ali ne uvijek s istim argumentima.

¹³ Treba istaknuti da je njegov otac Franc Vašak autor stihova (napisani 1928.) koji se nalaze na spomeniku podignutom 1934. u Frielištofu (češki Jevišovka) kao spomen na poginule u Prvome svjetskom ratu i na to da je selo (tada) hrvatsko: »Hrvatsko selo / hrvatski ljudi / hrvatski jazyk / Hrvat ljubi // Hrvat si kodno muore reć / da je nidgo ništa već. / Nek ti si, nek brat je tvoj / od lieta selienja broj.«

Austriju i Francusku, a potom 1950. u Kanadu, gdje je živio do smrti 2007. godine. Pisao je pjesme na čakavskome frielištovskom govoru, od kojih se četiri nalaze i u ovoj antologiji. Njegova poznata pjesma *Na frielištovskom cimiteri* dirljivo je obraćanje djedu i svim Hrvatima koji počivaju na tom groblju, koje putnik treba obići i zapjevati im hrvatske pjesme: »zajač mi jednu jačku / zajač mi ti hrvatsku / ja ću se v grobi ganut / ja ću te čut. // Za stou liet.« U pjesmi *Zlata rouža* prikazuje životni ciklus, od cvjetanja i izazivanja divljenja do uvenulosti te odbacivanja i kraja života, što je prirodni zakon koji vrijedi kako za cvijeće, tako i za ljude. Tužna je činjenica da su, po svemu sudeći, Milo Vašak i još jedan pjesnik rođen u Frielištovu, Joza Lavička, »ne samo jedini nego i posljednji hrvatski pisci južnomoravske grane« (Vulić, 2017b: 283).

U antologiji *Rušimo granice* mogu se pronaći četiri pjesme koje nisu pisane ni standardiziranim gradišćanskohrvatskim jezikom ni ijednim lokalnim idiomom gradišćanskih Hrvata, bilo čakavskim, kajkavskim ili štokavskim, bilo iz koje srednjoeuropske države, nego nešto drukčijim vidom hrvatskoga jezika, moliškohrvatskim književnim jezikom i njegovim inačicama, koje pripadaju autohtonim Hrvatima čiji su predci već petsto godina u Moliseu, isto kao i u Gradišću. To im je prava poveznica, a još snažnija poveznica brojne su međusobne veze u svim životnim područjima. Navest ćemo ukratko o kojim se četirima pjesmama i četirima pjesnicima radi. **Gabriele Blažeta** (1959.), ovdje napisano fonetski, iako se češće piše Blascetta, predstavljen je pjesmom *Suza*, zapravo vinjetom u kojoj se u suprotnostima govori koliko se puno može učiniti u malo vremena i kako se suza može smijati. **Angelina Menna** (1936.) zastupljena je s pjesmom *Mat*, u kojoj se naglašava važnost majke i ljepota riječi majka, odnosno *mat*. Jedna od najistaknutijih književnica, jezikoslovki i kulturnih djelatnica iz Molisea, prerano preminula **Agostina Piccoli** (1962. – 1998.), u antologiji ima pjesmu *Po(d) zarkom*, sastavljenu od šest rimovanih distiha, vrlo ritmičnu, zvučnu i veselu pjesmu o ljubavi, zarakama i odnosima u obitelji. **Giovanni Romagnoli** (1964.) predstavljen je svojom, u krugovima ljubitelja hrvatske manjinske književnosti, poznatom pjesmom *Žene do našega grada*, u kojoj se ruga različitim ženama iz svojega mjesta i pronalazi im mane, no na kraju ipak zaključuje da su najbolje: »Ne mo te ne verja, nije istina što si vam reka: / Mi imamo nazbolje žene, druge maju čeka!« Uglavnom, iako dosta skromno predstavljanje po jedne pjesme dviju pjesnikinja i dva pjesnika, to ipak pokazuje namjeru urednika da i moliške Hrvate na neki način uključe u pjesničke tijekove autohtonih hrvatskih manjinskih pjesnika iz Gradišća. Napomenuli bismo kako Marta Račić na primjeru moliških Hrvata pokazuje da pjesništvo može biti važan element identiteta na kojemu se zajednica može održati na okupu i što može izuzetno pozitivno djelovati na samopouzdanje pojedinaca i zajednice (Račić, 2017). Napominjemo i kako je pisac ovoga rada u razgovoru s pokojnim književnikom i

kulturnim djelatnikom Antonijem Sammartinom doznao da je njegov Mundimitar *najpoetskije* mjesto na svijetu, u kojemu više od trećine stanovnika piše poeziju, a da je slično i u drugim hrvatskim mjestima u Moliseu. Veze između moliških i gradišćanskih Hrvata grade se već desetljećima te je razumljivo i dragocjeno što je i nekoliko autora iz Molisea uvršteno u antologiju *Rušimo granice*.

No, kad su već uvršteni u antologiju, mogli bismo se upitati je li mogla biti uvrštena još pokoja njihova pjesma. Mogli bismo se upitali i je li koja druga pjesma nekih ranije analiziranih autora mogla dobiti svoje mjesto u knjizi ili je li se moglo u njoj predstaviti dio stvaralaštva još kojega autora, poput u radu spominjana jedin-stvenog Franje Rottera, ali tim se u ovome radu nećemo detaljnije baviti.

4. ZAKLJUČAK

Knjiga *Ptići i slavuji* nosi podnaslov *suvrineno gradišćanskohrvatsko pjesništvo*, a *Rušimo granice – suvrineno pjesništvo iz stare hrvatske dijaspore*. *Ptići i slavuji – Hawks and Nightingales* u potpunosti su dvojezična, a *Rušimo granice – Überwinden wir Grenzen – Breaking Down Borders* trojezična knjiga. To zorno pokazuje korak dalje koji je učinjen izdavanjem nove antologije. Povećan je broj jezika (i vlastitoga samopouzdanja) dodavanjem njemačkoga jezika, a uz pisce iz Austrije dodani su i literarni predstavnici gradišćanskih Hrvata iz drugih država te nekoliko pisaca moliških Hrvata, čiji su predci *s one bane mora* iz stare postojbine zapravo otišli u skoro isto ono nemirno vrijeme prije petstotinjak godina. Na taj se način znatno povećava mogućnost recepcije, ne samo u Hrvatskoj i Austriji nego i puno šire, za što još uvijek ima i prostora i potrebe. Suvremeni slog i dizajn knjige, neopterećujući predgovori te naglašeno umjetničko i opušteno prvo predstavljanje antologije *Rušimo granice* u Hrvatskom centru u Beču, i to u hibridnome modelu uživo i na daljinu, pokazuje novo lice hrvatske zajednice. Pokazuje osnaženu samosvijest koja se želi očitovati sebi samoj i drugima u svijetu koji zajedno stvaramo i u kojemu nisu od pomoći patetični zazivi slavne prošlosti ni bogate baštine odvojene od života, od stvarne esencije i egzistencije, nego njihovo transponiranje/preoblikovanje i kreativna reanimacija/oživljavanje u novim formama suvremenoga svijeta, modernoga društva i digitalnoga doba.

Ipak, smatramo da je odabirući pjesme većine zastupljenih autora vezane za smrt, prolaznost i nestajanje, Petar Tyran htio poslati poruku o najvećemu aktualnom izazovu u hrvatskoj manjinskoj zajednici koja je pod snažnim asimilacijskim pritiskom koji prijeti njezinu razvoju, pa i opstojnosti. Zasižno nećemo biti prvi koji će zaključiti kako se asimilacija gradišćanskih Hrvata može zaustaviti samo osviještenim uključivanjem u sve tijekove hrvatske kulture i sve nacionalne

društvene procese. Do takve, u svakom smislu osnažene nacionalne identifikacije može doći samo u susretu intrinzično iniciranih, autentičnih i kreativnih aktivnosti gradišćanskih Hrvata sa sustavnim i usmjerenim djelovanjem iz Hrvatske u području kulture i najširem društvenom, pa i političkom području. Ohrabrenje na tom putu i važan poticaj u tom smjeru mogu biti procesi koji se desetljećima događaju u književnosti, a o čemu smo nešto rekli u ovome radu. Stoga, iako nije uobičajeno, zasićeni plodovima pjesničkoga stvaralaštva hrvatskih autora iz autohtonih zajednica iz nekoliko europskih država, smatramo najprimjerenijim za sam zaključak, pa i kao zaključak ovoga rada, ponuditi kratku, jednostavnu, jezgrovitu i iznimno snažnu pjesmu *Naša rič* Jurice Čenara: »otribiš / tudju rič / prazna lupinja // otribiš našu rič / očistiš lupinju / zasitiš se.«

LITERATURA

- Benčić, N. (1983). Predgovor. U P. Tyran (ur.). *Ptići i slavuji – suvrimeno gradišćanskohrvatsko pjesništvo*, 9–13. Wien: Braumüller.
- Benčić, N. (1998). *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*. Zagreb: Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu.
- Benčić, N. (2000). *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921*. Zagreb: Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu
- Blažetin, S. (1998). *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*. Osijek: Matica hrvatska.
- Bošnjak, M. (2021). *Hrvatska književnost nastala u Njemačkoj 1990. – 2013*. Zagreb: Profil.
- Bošnjak, M. (2024). *Hrvatska nacionalna manjina: status i perspektiva*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.
- Kuhner, H. (2022). Prevoditeljjev pogovor. U P. Tyran i H. Kuhner (ur.). *Rušimo granice – suvrimeno pjesništvo iz stare hrvatske dijaspore*, 241. Wien: Edition pen im Löcker Verlag.
- Lovrenčić, Ž. (2017). Poezija Doroteje Zeichmann Lipković. U B. D. Biletić (ur.). *Hrvatska književnost u susjedstvu*, 77–83. Pula: Istarski ogranak DHK.
- Milin, J. (1983). Pjesništvo Gradišćanskih Hrvata. *Crkva u svijetu*, 18, 4, 394–396.
- Niederle, H. A. (2022). Uz knjigu. U P. Tyran i H. Kuhner (ur.). *Rušimo granice – suvrimeno pjesništvo iz stare hrvatske dijaspore*, 7–8. Wien: Edition pen im Löcker Verlag.
- Račić, M. (2017). »Večera na-našo« ili kako moliški Hrvati afirmiraju poeziju svoje manjinske zajednice. *Pilar*, 12, 23, 1, 65–82.
- Stojević, M. (1987). *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća. Antologija. Studija*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Stojević, M. (2006). *Tri stvari gradišćanskohrvatskog knjiženstva*. Rijeka: Riječki nakladni zavod.
- Stojević, M. (2017). Franc Rotter, človik ohne Sprache. U B. D. Biletić (ur.). *Hrvatska književnost u susjedstvu*, 159–183. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika.

- Tyran, P. (ur.). (1983). *Ptići i slavuji – suvrimeno gradišćanskohrvatsko pjesništvo*. Wien: Braumüller.
- Tyran, P.(2022). Naša književnost – rušimo granice. Uvod. U P. Tyran i H. Kuhner (ur.). *Rušimo granice – suvrimeno pjesništvo iz stare hrvatske dijaspore*, 13–15. Wien: Edition pen im Löcker Verlag.
- Tyran, P. i Kuhner, H. (ur.). (2022). *Rušimo granice – suvrimeno pjesništvo iz stare hrvatske dijaspore*. Wien: Edition pen im Löcker Verlag.
- Vidmarović, Đ. (1991). *Suvremeni tokovi u pjesništvu mađarskih Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Vidmarović, Đ. (2009). *Hrvatsko rasuće*. Split: Naklada Bošković.
- Vidmarović, Đ. (2015). *Jurica Čenar – hrvatski pjesnik iz Gradišća*. Split: Naklada Bošković.
- Vulić, S. (2017a). O književnosti Hrvata u Mađarskoj. U B. D. Biletić (ur.). *Hrvatska književnost u susjedstvu*, 243–267. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika.
- Vulić, S.(2017b). Hrvatska književnost u Slovačkoj i Moravskoj. U B. D. Biletić (ur.). *Hrvatska književnost u susjedstvu*, 268–285. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika.
- Vulić, S. (2023). *Neotuđeni u tuđini*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija.

HOW HAWKS AND NIGHTINGALES BREAK BORDERS DOWN, OR
ABOUT TWO ANTHOLOGIES OF BURGENLAND CROATIAN POETRY BY
PETER TYRAN

Summary

This paper analyses two important anthologies of contemporary Burgenland Croatian poetry: the bilingual *Ptići i slavuji – Hawks and Nightingales* (1983) and the trilingual *Rušimo granice – Überwinden wir Grenzen – Breaking Down Borders* (2022). In *Hawks and Nightingales*, eight poets from Austria are represented, while in *Breaking Down Borders* not only has the number of languages increased from two to three, but the number of included poets has also significantly expanded: in the second anthology there are poems by a total of 23 poets from five countries – Austria, Hungary, Slovakia, the Czech Republic (Moravia), and Italy. In addition to researching the existing professional and scientific literature on these two books, as well as on the authors whose poems are included in them, in the literary-historical and literary-theoretical sense, the selected poems of all represented authors were analysed in detail, and the thematic and motive register, as well as the poetic foundations of each author were established. It is noticeable that the themes of death, transience, and disappearance frequently appear in the poems included in both anthologies. Through these topics, the authors aim to highlight the most significant issue which they face, the assimilation of Burgenland Croats, which can only be halted through a conscious integration into all streams of Croatian culture and national social processes. It is noticeable that in the poems included in both anthologies, death, transience and disappearance are often thematised, with which the authors want to draw attention to the biggest problem they face, which is the assimilation of Burgenland Croats, which can only be stopped by conscious inclusion in all streams of the Croatian culture and all national social processes.

Key words: *literature of Burgenland Croats; literature of the Croatian national minority; Croatian literature created outside of Croatia; Croatian literature; Croatian identity.*

WIE HABICHTE UND NACHTIGALLEN GRENZEN ÜBERWINDEN
ODER ÜBER ZWEI ANTHOLOGIEN DER BURGENLÄNDISCH-KROATI-
SCHEN LYRIK VON PETER TYRAN

Abstrakt

In diesem Artikel werden zwei wichtige Anthologien zeitgenössischer burgenländisch-kroatischen Lyrik analysiert, die zweisprachige *Ptići i slavuji – Hawks and Nightingales* (1983) und die dreisprachige *Rušimo granice – Überwinden wir Grenzen – Breaking Down Borders* (2022). In *Ptići i slavuji – Hawks and Nightingales* (*Habichte und Nachtigallen*) sind acht Dichter aus Österreich vertreten, während in *Überwinden wir Grenzen* nicht nur die Zahl der Sprachen von zwei auf drei erhöht wurde, sondern sich auch die Anzahl der aufgenommenen Dichter deutlich vergrößert hat. In der zweiten Anthologie finden sich Gedichte von insgesamt 23 Dichtern aus fünf Ländern – Österreich, Ungarn, der Slowakei, Tschechien (Mähren) und Italien. Neben der Forschung der bestehenden fachlichen und wissenschaftlichen Literatur zu diesen beiden Büchern sowie zu den darin enthaltenden Autorinnen und Autoren, im literaturhistorischen und literaturtheoretischen Sinne, wurden die ausgewählten Gedichte aller vertretenen Autorinnen und Autoren detailliert analysiert und das zugrundeliegenden thematisch-motivischen Register und poetischen Grundlagen der einzelnen Autorinnen und Autoren ermittelt. Auffällig ist, dass in den Gedichten, die in beiden Anthologien enthalten sind, oft Tod, Vergänglichkeit und Verschwinden thematisiert werden, womit die Autoren auf das größte Problem aufmerksam machen wollen, mit dem sie konfrontiert sind, nämlich der Assimilation der burgenländischen Kroaten, die nur durch eine bewusste Einbeziehung in alle Strömungen der kroatischen Kultur und alle nationalen gesellschaftlichen Prozesse aufgehalten werden kann.

Schlüsselwörter: *Literatur der burgenländischen Kroaten; Literatur der Kroatischen nationale Minderheit; außerhalb Kroatiens entstandene kroatische Literatur; kroatische Literatur; kroatische Identität.*

COME I FALCHI E GLI USIGNOLI ABBATTONO LE FRONTIERE O SU DUE
ANTOLOGIE DELLA POESIA CROATA DI GRADIŠĆE DI PETER TYRAN

Riassunto

Nel lavoro si analizzano due importanti antologie della poesia contemporanea croata di Gradišće, l'antologia bilingue *Ptići i slavuji – Hawks and Nightingales* (1983) e l'antologia trilingue *Rušimo granice – Überwinden wir Grenzen – Breaking Down Borders* (2022). Nella prima *Ptići i slavuji* (Uccelli e usignoli) sono presentati otto poeti austriaci, e in *Rušimo granice* (Abbattiamo le frontiere) non si è solo ingrandito il numero delle lingue da due a tre, ma anche il numero dei poeti inclusi: nella seconda antologia si trovano le poesie di 23 poeti di 5 paesi diversi, Austria, Ungheria, Slovacchia, Cechia (Cechia Morava) e Italia. Oltre allo studio e alla considerazione della letteratura critica specialistica e scientifica disponibile, come anche degli autori le cui poesie sono in esse presenti, sono state analizzate dettagliatamente, in senso storico-letterario e teorico-letterario, poesie scelte di tutti gli autori presentati definendone il registro tematico-motivico di base e i modelli poetici dei singoli autori. Risulta evidente che nelle poesie inserite in entrambe le antologie si tematizzano spesso la morte, la caducità e la scomparsa, con questo gli autori intendono avvertire del maggior problema con cui si confrontano i Croati di Gradišće e che può essere risolto soltanto dal consapevole inserimento in tutti i processi di cultura croata e in tutti i processi sociali nazionali.

Parole chiave: *letteratura dei Croati di Gradišće; letteratura della minoranza nazionale croata; letteratura croata nata fuori Croazia; letteratura croata; identità croata.*

Podatci o autoru

Milan Bošnjak na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu završio je studij filozofije i komparativne književnosti te poslijediplomski sveučilišni doktorski studij kroatistike. Niz godina radio je u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i mladih, a od 2014. do danas radi u Središnjemu državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Član je Matice hrvatske i Društva hrvatskih književnika te predsjednik Znanstvenoga i kulturnoga društva Kosinj. Područja su njegova znanstvenoga interesa: hrvatska književnost nastala izvan Hrvatske, hrvatska nacionalna manjina, nastava hrvatskoga jezika i kulture u inozemstvu te zavičajne ličke teme.

E-adresa: mbosnjak@hrvatiizvanrh.hr

milanbosnjak2013@gmail.com